

Hoe een licht verstandelijke beperking en andere vormen van laaggeletterdheid kunnen leiden tot afwijzing van een asielaanvraag

Begrijpen we elkaar wel?

In Nederland zijn naar schatting ongeveer 3 miljoen mensen ‘laaggeletterd’, onder wie mensen met een licht verstandelijke beperking. Als het om asielzoekers gaat, wordt hun asielrelaas eerder als ongeloofwaardig beoordeeld, omdat in hun manier van verklaren al snel sprake is van tegenstrijdigheden, ongerijmdheden of vaagheden. Daarom beschrijft Meeuw Kollen wat het betekent om laaggeletterd te zijn of een LVB te hebben en hoe deze te herkennen is. Zij analyseert rechtbankuitspraken waarin de problemen duidelijk worden, en zij bespreekt welke aanpak in horen en beslissen reeds geboden wordt – en wat daarin zou moeten veranderen. Zij geeft ook tips en praktische verbeterpunten.

*I*n ons kantoor hangt aan de muur een klok van twee wijzers, maar zonder cijfers. Als mijn cliënt vraagt hoe laat het is, kijk ik naar de klok en zeg ik de tijd. Zijn mond zakt open van verbazing. Hij vraagt: “Hoe zie jij de tijd als je naar de muur kijkt?” Mijn cliënt heeft een Licht Verstandelijke Beperking (LVB). Dat kan je niet aan hem zien. Veel Nederlanders zijn laaggeletterd of hebben een LVB, en ook veel asielzoekers en ongedocumenteerden. In de asielprocedure begrijpen ze niet goed wat er gebeurt en wat er van hen verwacht wordt. Die onzekerheid geeft hun spanning en stress.

Diverse werkinstructies benoemen dat in horen en beslissen rekening moet worden gehouden met iemands persoonlijke achtergrond, het ‘referentiekader’.³ Uit jurisprudentie blijkt echter dat de asielprocedure van asielzoekers met een LVB vaak spaak loopt.⁴ Advocaten, medewerkers van de Immi-

gratie- en Naturalisatiedienst of rechters herkennen de laaggeletterdheid of LVB niet, of begrijpen niet wat het betekent om deze beperkingen te hebben. Zij zien de gevolgen van het hebben van een LVB voor het horen en beslissen over het hoofd. Daarnaast krijgen asielzoekers met een LVB vaak te maken met onvoldoende passende opvang en begeleiding. Begeleiders ervaren mensen met een LVB als ‘lastige cliënten’; ze komen niet op tijd, ze houden zich niet aan afspraken en ze zeggen ‘ja’, terwijl ze ‘nee’ bedoelen. Een beter begrip van hun situatie en hun (on)vermogen kan echter veel problemen voorkomen.

1. Wat is laaggeletterdheid en een LVB en hoe vaak komt het voor?

Laaggeletterdheid is een verzamelterm voor mensen die met grote moeite kunnen lezen, schrijven en/of rekenen en daardoor niet goed kunnen functioneren in de maatschappij.⁵ Naar schatting zijn ongeveer 3 miljoen mensen in Nederland

1 Graag wil ik Evert Bloemen, arts, danken voor het meedenken en becommentariëren van eerdere versies van dit artikel.
2 Recht in Zicht is een project van het Leger des Heils in Amsterdam dat sociaaljuridische begeleiding biedt aan ongedocumenteerde slachtoffers van mensenhandel.
3 Onder andere werkinstructie 2014/10, 2019/7, 2021/9 en 2021/12, 2022/3.
4 Bijvoorbeeld Rb Den Haag (zp Arnhem) 07-04-2022, NL21.19839, *Vluchtweb*.

5 J.W. Velthuisen, M. Schaufeli, *Maatschappelijke kosten laaggeletterdheid*, 2018; *Eenvoudige taal voor laaggeletterden*, Stichting Lezen en Schrijven, 2017.

'laaggeletterd'.⁶ Zowel analfabeten als mensen met een LVB maken deel uit van deze groep laaggeletterden. Hoewel er geen officiële registraties zijn van het IQ van de gehele bevolking, schat het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) dat ongeveer 1,1 miljoen mensen in Nederland een LVB hebben, een derde van de groep laaggeletterden.⁷ Er zijn geen cijfers bekend over hoe vaak een LVB, laaggeletterdheid of analfabetisme voorkomen bij asielzoekers.

Er is sprake van een LVB bij mensen met een IQ tussen 50 en 70. Mensen met een IQ tussen 70 en 85 zijn zwakbegaafd. Zijn zij daarnaast niet sociaal redzaam, dan spreekt men ook van een LVB. Niet sociaal redzaam wil zeggen dat zij beperkingen ervaren in hun sociale aanpassingsvermogen. Zij hebben problemen met conceptuele vaardigheden zoals verwoorden, lezen, rekenen, begrip van tijd, afstanden of geld; met sociale vaardigheden zoals communicatie en probleemoplossing; met praktische vaardigheden zoals persoonlijke verzorging en gebruik van vervoer.⁸

1.1 Hoe herken je een LVB?

Aan het uiterlijk kun je niet zien of iemand een LVB heeft. Er is sprake van een beperkte woordenschat en taalbegrip. Het taalniveau in de eigen taal is laag, vergelijkbaar met het Nederlandse niveau A2, dat wil zeggen dat iemand eenvoudige en korte boodschappen en teksten kan lezen en begrijpen. Dat je dit niet altijd merkt komt omdat diegene meestal niet durft te zeggen dat hij iets niet begrijpt. Andere signalen kunnen zijn: zich ongemakkelijk voelen bij de vraag iets op te schrijven of te tekenen; ongemakkelijk of boos reageren als er te veel vragen gesteld worden; moeite hebben met het vertellen van een chronologisch verhaal; geen of niet ter zake doende vragen stellen; niet adequaat antwoorden; afwezig of ongeïnteresseerd lijken.⁹

Abstract denken en problemen oplossen is moeilijk. De nadruk ligt op het hier-en-nu. Plannen en overzicht houden of onthouden en terughalen van wat is geleerd, is lastig. Iemand met een LVB kan niet veel informatie tegelijkertijd verwerken. Iemand heeft moeite met het scheiden van hoofd- en bijzaken en het zien van oorzaak-gevolg relaties. Daarnaast heeft iemand moeite de eigen emoties, gevoelens en gedachten onder woorden te brengen en deze bij zichzelf en anderen te herkennen. Iemand let meer op het letterlijke. Er is geen realistische inschatting van eigen prestaties en mogelijkheden. Iemand met een LVB is heel gemakkelijk te manipuleren of te beïnvloeden.¹⁰ De mentale leeftijd is lager dan de kalenderleeftijd; een 30-jarige kan bijvoorbeeld een mentale leeftijd van 12 jaar hebben.

Dé LVB-er bestaat niet, mensen met een LVB vormen een zeer heterogene groep. De moeilijkheden die zij ervaren zijn divers en LVB-problematiek kan zich bij iedereen anders uiten. Zo is de een heel *streetwise* en ogenschijnlijk verbaal sterk, en de ander meer stil en teruggetrokken. Wanneer je een LVB niet herkent, loop je het risico dat je iemands gedrag

niet goed begrijpt of verkeerd interpreteert. Iemand kan onbedoeld over komen als dwars, onbeleefd, onverschillig of brutaal.

Heb je het vermoeden dat iemand een LVB heeft, dan moet je je handelen (zowel communicatie, bejegening als beoordeling) aanpassen. Doe je dat niet dan is de kans groot dat je iemand overvraagt, wat zou kunnen leiden tot faalangst, frustratie en een negatief zelfbeeld. In stressvolle situaties reageren mensen met LVB misschien op een manier die voor hen vanzelfsprekend is, maar die niet altijd even praktisch of passend is of niet goed uitpakt. Ze negeren of ontkennen het probleem, of ze zijn bijvoorbeeld verbaal of fysiek agressief. Dit gedrag kan leiden tot juist meer problemen.¹¹

Iemand met een LVB kan niet veel informatie tegelijkertijd verwerken, heeft moeite met het scheiden van hoofd- en bijzaken en met de eigen emoties, kan gevoelens en gedachten moeilijk onder woorden brengen en is gemakkelijk te manipuleren.

1.2 Hoe meet je een LVB?

Er zijn verschillende hulpmiddelen die het vermoeden van een LVB concreter kunnen maken, bijvoorbeeld de Screener voor Intelligentie en Licht verstandelijke beperking voor jongeren/volwassenen (SCIL). Deze tool is echter (nog) niet geschikt voor niet-Nederlandstaligen.¹² Om een LVB te diagnosticeren doet een gedragswetenschapper of psycholoog nader onderzoek naar iemands intelligentie en sociale aanpassingsvermogen. Bij het afnemen van een (intelligentie) test spelen iemands sociale achtergrond, de mate van scholing en culturele invloeden een rol. Ook stress en trauma hebben invloed op het niveau van iemands functioneren.¹³ De meeste intelligentietesten zijn niet geschikt voor niet-Nederlandstaligen. De non-verbale intelligentietest SON-R kan gebruikt worden maar is niet volledig cultuurneutraal.¹⁴

Meestal focust men te veel op de resultaten van de intelligentietest en niet op de uitkomsten van testen die het adaptief functioneren in kaart brengen. Een uitspraak van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State illustreert dat dit problematisch is.

Uit de diagnose komt naar voren: 'licht verstandelijk gehandicapt' en 'zwakbegaafd'. De psycholoog beschrijft dat er bij de gebruikte onderzoeksmethodiek geen rekening mee is gehouden dat de vreemdeling uit een andere cultuur afkomstig is, analfabeet is en de Nederlandse taal niet goed beheerst. De staatssecretaris wijst erop dat de uitslag van het onderzoek is beïnvloed door de onderzoeksmethodiek. Uit de stukken blijkt dat de vreemdeling hoger heeft gescoord op tests waarbij de taal en cultuur niet van belang zijn. Gelet op

6 Zie: <https://bit.ly/3mvqoWA>.

7 Sociaal Cultureel Planbureau, *Het aantal mensen met een licht verstandelijke beperking. Een schatting*, 2019.

8 J. Douma e.a., *Richtlijn Diagnostisch Onderzoek LVB*, Kenniscentrum LVB, 2012.

9 Pharos, *Checklist Herkennen laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden*.

10 X. Moonen e.a., LVB. *Je kunt er wat mee! Praktische handreiking voor het werken met kinderen met licht verstandelijke beperkingen in het basisonderwijs*, 2018.

11 E. Reichrath, *Het belang van eenvoudige taal voor patiënten met lage taalvaardigheden*, 2018.

12 E.U. Nwokolo e.a., 'Screening for Intellectual Disabilities and/or Autism Amongst Older Children and Young Adults', *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2022.

13 I. Koster e.a. 'Een IQ-test op je slechtste moment: is dat wel slim?', *Kind en Adolescent Praktijk*, 2022.

14 Zie: <https://bit.ly/3ITJrkN>.

deze nuancering mocht de staatssecretaris het gehoor zorgvuldig vinden.¹⁵

Voor het vaststellen van een LVB dient altijd sprake te zijn van zowel diagnostiek als het plaatsen van de gevonden kenmerken in de juiste context. Het oordeel van de medisch professional is hierin belangrijk.¹⁶

Tips en adviezen

- Breng bij het vermoeden van laaggeletterdheid of een LVB iemands achtergrond, scholing en functioneren in kaart en overleg dit met de advocaat.
- Bied passende begeleiding en maak gebruik van reeds beschikbare hulpmiddelen.
- Vraag bij aanwijzingen van een LVB een (intelligentie) test aan bij een gedragswetenschapper of psycholoog.
- Een LVB kan mogelijk een novum zijn in een herhaalde asielaanvraag.
- De advocaat kan de laaggeletterdheid/de LVB melden bij de IND en vragen om meer maatwerk in horen en beslissen.
- Pas bij laaggeletterdheid of een LVB de communicatie in de gehoren aan.
- Sta toe dat iemand extra begeleiding meeneemt naar het gehoor.
- Houd rekening met de beperkingen die voortvloeien uit de LVB of laaggeletterdheid en pas de verwachtingen ten aanzien van verklaren aan.

1.3 Diverse gevolgen van een LVB

Veel mensen met een LVB zijn dakloos of komen met justitie in aanraking.¹⁷ Het SCP schat het aandeel volwassenen met een LVB in detentie op een derde. Jongeren met een LVB komen nog vaker in aanraking met justitie en zijn vele malen kwetsbaarder dan leeftijdsgenoten zonder beperking.¹⁸ Zij kunnen risico's minder goed overzien, schatten situaties minder goed in, en zijn kwetsbaarder voor seksueel misbruik en uitbuiting.¹⁹ Ook psychische problematiek en schulden- of verslavingsproblematiek maken iemand kwetsbaar voor uitbuiting. Deze problemen komen significant meer voor bij mensen met een LVB.²⁰

Dit beeld ziet ook RiZ bij de ongedocumenteerde slachtoffers mensenhandel die RiZ begeleidt. Ongeveer een kwart is niet of laag opgeleid, heeft een laag begripniveau en kan moeilijk de eigen situatie overzien.²¹ Bij ten minste de helft van hen is de LVB met een test vastgesteld. Andere NGO's die in Amsterdam maatschappelijke en juridische begeleiding bieden aan ongedocumenteerden in de stad, zien ook flink wat mensen met een LVB. Een ruwe schatting is dat een vijfde van deze doelgroep een LVB heeft.²²

In de Landelijke Vreemdelingenvoorziening (LVV) in Amsterdam krijgen ongeveer 500 ongedocumenteerden opvang en/of begeleiding. Van deze deelnemers wordt veel eigen initiatief en een zelfstandige houding verwacht. Bijvoorbeeld in het vormgeven van hun juridische procedure, het omgaan met leefgeld, het reizen met openbaar vervoer, het opbouwen van een sociaal netwerk en de deelname aan activiteiten. Hoeveel aandacht er in de begeleiding is voor de LVB hangt sterk af van de individuele hulpverlener. Mensen met een LVB worden regelmatig niet herkend en krijgen niet altijd de benodigde ondersteuning. De LVV heeft nog geen specifiek beleid hierop ontwikkeld, terwijl de consequenties van het niet herkennen van een LVB behoorlijk groot kunnen zijn. Bijvoorbeeld een afwijzing in de asielprocedure zonder dat de LVB is meegewogen.

2. Jurisprudentie

De juridische dossiers bij RiZ van cliënten met een LVB tonen dat er weinig tot geen aandacht is geweest voor hun beperkingen in de asielprocedure(s). Tijdens de gehoren begrijpen zij de vragen niet goed. Ze zeggen dat niet, maar geven in plaats daarvan een sociaal wenselijk of inadequaat antwoord. Ze vatten vragen (te) letterlijk op. Het ontbreekt hen aan tijdsbesef. Ze kunnen afstanden niet inschatten. Vaak vertellen ze hun verhaal niet chronologisch. Zelfreflectie is lastig en ze weten eigen gevoelens of gedachten niet of nauwelijks onder woorden te brengen. Ook de communicatie met advocaten verloopt vaak moeizaam. Het is aannemelijk dat hun LVB-problematiek heeft bijgedragen aan de afwijzing van hun asielaanvraag. Hun manier van verklaren leidt tot de conclusie dat er tegenstrijdigheden, ongerijmdheden of vaagheden zijn en daarmee het oordeel dat hun asielerlaas ongehoofwaardig is.

De vraag in hoeverre de antwoorden van een asielzoeker zijn terug te voeren op laaggeletterdheid of een LVB, zou eigenlijk altijd in het achterhoofd van de IND hoor- en beslismedewerkers moeten meespelen.

In veel zaken wordt de LVB niet als zodanig herkend en/of begrepen. Als de LVB wel wordt onderbouwd met een medisch document, begrijpen zowel de IND-medewerkers als de rechters meestal niet wat het betekent om deze beperking te hebben. Dit laten de volgende drie voorbeelden zien. Een Iraakse man verklaart volgens de IND tegenstrijdig, summier, vaag en ongerijmd. Hoewel de man in beroep een verslag van MEE²³ overlegt waaruit een licht verstandelijke beperking blijkt, vindt zowel de IND als de rechter dat noch uit de gehoren zelf, noch uit de stukken van de advocaat, noch uit het medisch advies van de Forensisch Medische Maatschappij Utrecht (FMMU) naar voren komt dat hij niet coherent, consistent en compleet kon verklaren. Omdat het verslag van MEE niet zegt op welke punten de man niet goed kon verklaren, vindt de rechter dat de IND daaraan voorbij mag gaan.²⁴

15 ABRvS 02-11-2016, ECLI:NL:RVS:2016:2993, 201606452/1/V2, JV 2017/4, m.nt. K.M. Zwaan.
 16 X.M.H. Moonen, '(H)erkennen en waarderen', (oratie), Amsterdam 2017.
 17 Van Straaten e.a., 'Intellectual disability among Dutch homeless people, Prevalence and Related Psychosocial Problems', *PLoS ONE* 9(1), 2014.
 18 Zie www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl.
 19 Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, *Brede blik op slachtofferschap*, 2022.
 20 Zie <https://bit.ly/3SUmxwv>.
 21 Op moment van schrijven is dat 25 procent van 67 cliënten.
 22 Dit blijkt uit een korte inventarisatie bij deze organisaties in de zomer van 2022.

23 MEE is een organisatie voor mensen met een beperking of een chronische ziekte, die door hun beperking of aandoening problemen ervaren in hun dagelijks leven. Rechtbank Den Haag 22-08-2017 ECLI:NL:RBDHA:2017:9502.
 24

In de zaak van een Guinese asielzoeker ligt er in beroep een brief van de GGZ met vermoedens van een verstandelijke beperking en een sociaal-emotionele achterstand. De rechter oordeelt dat hoewel betrokkene beperkte communicatieve vaardigheden heeft en hij niet goed in staat is om zijn emoties te verwoorden en zich adequaat te uiten, er desondanks geen sprake is van een causaal verband tussen de medische gesteldheid van betrokkene en het al dan niet kunnen horen.²⁵ In een derde casus, een herhaalde asielaanvraag van een Nigeriaanse man, merkt de rechter op dat de IND tijdens de gehoren bij herhaling aan de betrokkene vraagt hoe hij zich voelt. De IND last een flinke pauze in tijdens het gehoor. Betrokkene geeft zelf niet aan dat het gehoor niet meer gaat vanwege medische klachten en dat blijkt ook niet uit zijn antwoorden, vindt de rechter. De rechter vindt dat ook uit de ingediende iMMO-rapportage²⁶ niet blijkt dat hij door zijn psychische problemen en laagbegaafdheid niet in staat was te verklaren. De rechter verwacht daarom dat hij over de kern van zijn relaas, zijn homoseksuele geaardheid, zou moeten kunnen verklaren.²⁷

2.1 Een LVB in het horen

De manier waarop de IND mensen met een LVB hoort, is essentieel voor de beoordeling van de asielaanvraag. In de herziene Procedurerichtlijn zijn de minimale eisen vastgelegd waar lidstaten in de nationale asielprocedure aan moeten voldoen wanneer er sprake is van 'vreemdelingen die bijzondere procedurele waarborgen behoeven'.²⁸ De IND heeft deze voorwaarden verwerkt in Werkinstructie 2021/9. Indicatoren van kwetsbaarheid, zijn onder andere analfabetisme, ongeschoold zijn, verstandelijk beperkt of niet zelfredzaam zijn. Kwetsbaarheid kan blijken uit het medisch advies voorafgaand aan de asielprocedure,²⁹ uit observaties van de medewerker of uit stukken van de advocaat. De IND biedt passende steun door het geven van extra tijd of pauzes tijdens een gehoor, het geven van extra uitleg, het toestaan van begeleiding tijdens het gehoor, horen op een andere locatie of schriftelijk horen. Een medewerker kan tijdens het gehoor de vraagstelling aanpassen of een senior raadplegen.

Voor het horen van kwetsbare personen hebben IND-medewerkers de cursus 'Interviewing Vulnerable Persons' van de European Union Asylum Agency (EUAA voorheen EASO) gevolgd.³⁰ Deze cursus geeft tips waar de hoorambtenaar rekening mee kan houden. Bijvoorbeeld wanneer iemand instructies of vragen niet goed begrijpt, of zich niet helder en coherent kan uitdrukken of minder concentratie heeft. De EUAA heeft ook een interactieve *tool* ontwikkeld met praktische aanwijzingen voor professionals wanneer iemand extra ondersteuning nodig heeft.³¹ Voor het horen van mensen met een LVB is bij de IND geen aparte cursus beschikbaar.

De medisch adviseur die asielzoekers ziet om vast te stellen of de IND iemand kan horen en of er beperkingen zijn tijdens het horen (nu MediFirst, voor 2021 de FMMU), kan tijdens een kort algemeen medisch onderzoek niet diagnosticeren of er sprake is van een licht verstandelijke beperking. Daarnaast

is het een misverstand te veronderstellen dat mensen met een verstandelijke beperking niet zouden kunnen verklaren of dat de IND hen niet zou kunnen horen. Horen kan, maar met de nodige aanpassingen tijdens het gehoor. Men kan er niet vanuit gaan dat iemand met een LVB coherent, consistent en compleet kan verklaren. De vraag in hoeverre de antwoorden van een asielzoeker zijn terug te voeren op laaggeletterdheid of een LVB, zou eigenlijk altijd in het achterhoofd van de IND hoor- en beslismedewerkers moeten meespelen. Dat dit niet altijd gebeurt, illustreert de volgende casus, waarin MediFirst wel analfabetisme en beperkingen bij het horen vaststelt (in deze casus geen exacte data kunnen benoemen) maar geen LVB.

De advocaat betoogt dat de vraagstelling tijdens het gehoor niet aansluit bij het referentiekader van betrokkene. Hoewel betrokkene zelf zegt dat hij de tolk goed heeft begrepen betekent dat niet dat hij daarom de vragen goed heeft begrepen. Hij begrijpt niet wat de IND vraagt als hij moet verklaren over zijn werkelijke gevoelens. Openlijk kunnen verklaren over zijn geaardheid is niet hetzelfde als op redelijk niveau kunnen nadenken en zijn denkproces onder woorden kunnen brengen, vindt de advocaat. Rechtbank Arnhem ziet in het oordeel van MediFirst echter geen indicaties waaruit blijkt dat betrokkene verstandelijk beperkt is en niet goed zou hebben kunnen verklaren. Ook gaat de rechtbank mee in de suggestie van verweerder dat betrokkene de resultaten van een IQ-test zou kunnen simuleren.³²

De advocaat wijst tevergeefs op beperkingen van betrokkene die uit de gehoren naar voren komen. Zowel de procesverteenwoordiger als de rechter houden vast aan de verwachting dat deze man net als ieder ander zou moeten kunnen verklaren. Tegenstrijdigheden, vaagheden en ongerijmdheden kunnen echter het gevolg zijn van de LVB. Hiermee moet in de beoordeling rekening worden gehouden.

2.2 Een LVB in het beslissen

Het UNHCR-handboek benadrukt de noodzaak het relaas van asielzoekers met beperkingen beter te onderzoeken en spreekt over het belang van een lagere bewijslast in deze casussen.³³ Werkinstructie 2014/10 meldt dat in de integrale geloofwaardigheidsbeoordeling rekening moet worden gehouden met iemands referentiekader: een combinatie van intelligentie, ontwikkeling, culturele achtergrond, leeftijd en persoonlijkheid. Dat gebeurt vaak nog onvoldoende.³⁴ Er bestaan geen pasklare instructies voor de waardering van de verklaringen van iemand met een LVB. Uit verschillende uitspraken blijkt dat de eisen die aan de kwaliteit van de verklaringen worden gesteld, aanpassingen behoeven.

In een opvolgende aanvraag stelt een Guinese man hij dat hij een PTSS én een licht verstandelijke beperking heeft. Hij bewijst dit met een deskundigenrapportage van een psycholoog. De rechter concludeert dat de IND daarom niet mag aannemen dat hij uitgebreid en gedetailleerd kan verklaren (over zijn homoseksualiteit en de gevolgen hiervan). De rechter vindt verder de ingediende deskundigenrapportage in tegenstelling tot de IND wel een novum.³⁵

25 Zp Roermond, 06-01-201, NL20.12649, *Vluchtweb*.

26 Rapportage van forensisch medisch onderzoek van het instituut voor Mensenrechten en Medisch Onderzoek.

27 Zp Utrecht, 26-05-2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:6959.

28 Preamble artikel 29, artikel 24 Richtlijn 2013/32/EU.

29 WI 2021/12 Medische problematiek en Horen en Beslissen in de Asielprocedure.

30 EUAA training curriculum, *Handbook on the interviewing vulnerable persons*, 2016.

31 Zie <https://bit.ly/3ZK319S>.

32 Zp Arnhem, 07-04-2022, NL21.19839, *Vluchtweb*.

33 UNHCR *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*, 2019, 205-212.

34 S. Smulders en K. Geertsema, 'De integrale geloofwaardigheidsbeoordeling opnieuw gewogen', *JV* 2022, 20-36.

35 Rb Den Haag (zp Roermond) 06-05-2021, NL20.19979, *Vluchtweb*.

In een recente uitspraak van Rechtbank Amsterdam zet de procesvertegenwoordiger uiteen wat hij van iemand met een laag intelligentieniveau³⁶ die verklaart over zijn geaardheid verwacht.³⁷ Hij vindt dat iemand op zijn eigen niveau moet kunnen vertellen over hoe het voor hem is geweest om te ontdekken dat hij op mannen valt. Ondanks analfabetisme moet hij over zijn eigen ervaringen en persoonlijke beleving kunnen vertellen. De procesvertegenwoordiger vindt verder dat er voldoende rekening is gehouden met de achtergrond van betrokkene door tijdens het gehoor gerichte vragen te stellen. Hij beargumenteert niet waarop hij zijn verwachtingen baseert. De rechter zegt dat het niet gaat om de vraag of horen mogelijk was of op welke manier de vragen zijn gesteld. Het gaat erom op welke wijze de IND de antwoorden van betrokkene weegt.

Rechtbank Den Bosch wijst in een uitgebreid gemotiveerde uitspraak van een Senegalese (homoseksuele) asielzoeker nadrukkelijk op het referentiekader van betrokkene en zijn beperkte vermogen om te verklaren. De rechter benoemt dat de IND hiermee in de weg van de verklaringen rekening moet houden, óók als er geen beoordelingskader of specifieke werkinstructie is.³⁸ Dat hoor- en beslismedewerkers van asielzoekers met een LVB niet hetzelfde kunnen verwachten als van anderen, laten ook andere bekerings- en LHBTIQ+-cassussen zien.

2.3 Een LVB in bekerings- en LHBTIQ+zaken

Het valt op dat in veel van de gevonden uitspraken waarin een LVB als relevant feit wordt genoemd, mensen bescherming vragen op grond van geaardheid of bekering. Dat is waarschijnlijk niet toevallig, want juist in deze zaken gaat het over het kunnen verklaren over diepere emoties, over gevoelens en gedachten. Zowel de IND als de rechter verwacht meestal dat mensen met een beperkt referentiekader op dezelfde manier als anderen over een ingewikkeld proces als bekering of het herkennen van LHBTIQ+ gevoelens kunnen verklaren. Het COC-rapport *Trots of Schaamte. Het vervolg*, noemt hiervan een aantal schrijnende voorbeelden.³⁹

Als mensen bescherming vragen op grond van geaardheid of bekering, gaat het over het kunnen verklaren over diepere emoties en gedachten – juist dan kan een LVB een relevant feit zijn.

Het is voor mensen met een LVB moeilijk, en soms zelfs onmogelijk, om te verklaren over hun emoties en gevoelens, en specifiek over hun gevoelens van seksualiteit en liefde.⁴⁰ Naast het vaak aanwezige culturele taboe speelt dat hun sociaal-emotionele ontwikkelingsleeftijd (ver) achter loopt op hun kalenderleeftijd. Zij kunnen zich moeilijker voorstellen hoe een ander zich voelt, hun empathisch vermogen is beperkt. Ze voelen wel emoties, als geluk, verdriet, angst, vertrouwen, maar om dat te kunnen verwoorden en beschrijven moeten ze op een zeker abstractieniveau kunnen denken en ook nog woorden kunnen geven aan deze gevoelens. Als het gaat over seksualiteit weet iemand bijvoorbeeld

niet goed wat de sociale regels zijn die hierbij horen en kan hij niet goed reflecteren op het eigen gedrag. Het is dus heel begrijpelijk dat mensen met een LVB tijdens een gehoor bij de IND over een ingewikkeld emotioneel onderwerp als seksuele geaardheid of bekering vastlopen in de vraagstelling en de in hun geval niet haalbare verwachting van de IND dat zij hierover net ‘als ieder ander’ kunnen verklaren.

In de twee volgende voorbeelden begrijpt de rechter goed wat de invloed kan zijn van een LVB op horen, verklaren én beslissen.

In een bekeringszaak overlegt een man uit Afghanistan tijdens de beroepsfase de resultaten van een intelligentie-onderzoek. Volgens de advocaat is er sprake van een lage intelligentie, omdat betrokkene vaak de vragen niet begrijpt of geen antwoord kan geven op vragen. Betrokkene is niet naar school geweest en is analfabeet. De FMMU constateerde eerder geen beperkingen voor het horen en beslissen. De IND verwacht dat ondanks de minderjarigheid en het analfabetisme betrokkene meer had moeten kunnen verklaren over het proces van bekering. Rechtbank Groningen vraagt zich af wat van betrokkene verwacht kan worden en stelt vast dat de IND niet erkent dat vragen over onderliggende gedachten en gevoelens bij een bekeringsproces aanzienlijk complexer van aard zijn dan vragen over feiten en verhalen.⁴¹

In het hoger beroep van een homoseksuele Afghaanse asielzoeker vindt de ABRvS dat de rechtbank onvoldoende rekening heeft gehouden met de licht verstandelijke beperking van betrokkene en de door hem ingediende informatie.⁴² Uit die informatie volgt namelijk dat mensen met een licht verstandelijke beperking problemen kunnen hebben met het verwerken en terughalen van informatie, dat zij vaak overschat worden en dat zij zich minder goed kunnen uiten over hun seksualiteit. De IND had daarom moeten onderzoeken of de tegenstrijdigheden in het relaas het gevolg waren van de licht verstandelijke beperking.

3. Leren van de strafrechtketen en de zorg

Omdat mensen met een LVB in de strafrechtketen oververtegenwoordigd zijn, is er de afgelopen jaren in dit veld toenemende aandacht voor deze problematiek.⁴³ Het lectoraat ‘LVB en risicovol gedrag’ van de Hogeschool Leiden publiceert voor organisaties in de justitiële keten handreikingen met kennis en handvatten voor de herkenning van een LVB en voor het bieden van passende hulp en ondersteuning.⁴⁴ Zo is er een handreiking voor de politie en het Openbaar Ministerie (OM) hoe om te gaan met verdachten en slachtoffers met een LVB.⁴⁵ In Rotterdam Zuid vond bijvoorbeeld een pilot plaats waarin de politie, het OM, de advocatuur en de reclassering hun werk beter afstemmen op mensen met een LVB.⁴⁶ Een vroege signalering, een hoorzitting die langer duurt, met begrijpelijk taalgebruik en een verhoor bij de politie in aanwezigheid van een speciaal getrainde advocaat maken deel uit van de pilot. Inmiddels is deze pilot een vast project.

De gemene deler in deze interventies is een LVB in een vroeg stadium te herkennen zodat de communicatie en

36 In deze zaak vond nog geen intelligentieonderzoek plaats, de vreemdeling was analfabeet.

37 Rb Den Haag (zp Amsterdam) 15-04-2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:5638.

38 Rb Den Haag (zp Den Bosch) 19-04-2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:3584.

39 S. Jansen, *Trots of Schaamte? Het vervolg*, COC 2022, 99-103.

40 Y. de Beer, ‘Mensen met een Licht Verstandelijke Beperking’, *De Kleine Gids*, 2012.

41 Rb De Haag (zp Groningen) 09-08-2017, AWB 17/8048, *Vluchtweb*.

42 ABRvS 201904796/1/V2, 08-01-2020, ECLI:NL:RVS:2020:14.

43 *LVB in de strafrechtketen procesevaluatie*, WODC 2021.

44 Zie: <https://bit.ly/3KYRhW4>.

45 H. Kaal en P. Vrij, *Politiewerk met oog voor Licht Verstandelijke Beperking*, Leiden 2017.

46 J. Zoutendijk en I. van den Berg, ‘Evaluatie LVB-pilot in Rotterdam Zuid’, 2021; ‘In Rotterdam krijgen verdachten met een laag IQ een speciaal proces’, *NRC*, 14 april 2022.

bejegening kan worden aangepast. Deze opgedane ervaringen in het strafrecht kunnen wellicht als voorbeeld dienen voor de ontwikkeling van een aangepaste werkwijze in het vreemdelingenrecht.

Hulpverleners kunnen gebruik maken van de vele handreikingen die er te vinden zijn. Het kenniscentrum LVB heeft bijvoorbeeld een praktische signalenkaart uitgegeven, die een overzicht biedt met de mogelijke signalen van een LVB én tips waarmee je kunt aansluiten bij iemand met een LVB.⁴⁷ Er zijn tools die helpen bij gesprekken en er is veel voorlichtingsmateriaal beschikbaar.⁴⁸ Aan de hand van tekeningen/pictogrammen is het makkelijker praten over specifieke onderwerpen of ingewikkelde procedures. Specifieke apps en werkvormen maken de begeleiding inzichtelijk en begrijpelijk en maken abstracte processen beter zichtbaar.⁴⁹ Dit geeft de cliënt meer structuur en zijn aandacht is beter vast te houden. Het versterkt de eigen regie van de cliënt. Er valt ook veel te leren van ervaringsdeskundigen die trainingen geven.⁵⁰

4. Meer maatwerk – praktische adviezen

Hulpmiddelen als de SCIL of de ‘vragenlijst indicatie kwetsbaarheid’, die de politie in verhoren gebruikt voor de vroegsignalering van een LVB, zijn nog niet bruikbaar voor asielzoekers. Het zou helpen een model te ontwikkelen voor de signalering van een LVB voor deze doelgroep. Maatschappelijke en juridisch begeleiders kunnen hierin een rol spelen door de persoonlijke en culturele achtergrond en de mate van scholing en functioneren van een cliënt in kaart te brengen. Een advocaat kan deze informatie documenteren en inbrengen in de procedure. Wellicht kan MediFirst zich op basis van dergelijke aanwijzingen in het medisch advies duidelijker uitspreken over de aanwezigheid van laaggeletterdheid/een LVB en bijkomende beperkingen.

Als de LVB niet aan de orde kwam in de eerdere asielprocedure, kan het een novum zijn in een herhaalde asielaanvraag.

Om een LVB vast te kunnen stellen zal de gedragswetenschapper of psycholoog een genuanceerd oordeel geven over iemands functioneren, intelligentie én sociaal aanpassingsvermogen. Die nuance moet niet verdwijnen in een zwart-wit-beoordeling van iemands IQ-cijfer. Het is niet de bedoeling dat mensen het etiket krijgen ‘niet LVB genoeg’ te zijn. Er moet overeenstemming komen over de interpretatie van de testuitslag. Het liefst overlegt iemand de uitslag van een dergelijk onderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium van de asielaanvraag.

Rechts- en researchpsycholoog Jannie van der Sleen geeft in haar noot bij de eerdergenoemde uitspraak van Rechtbank Amsterdam over een homoseksuele man uit Sierra Leone praktische adviezen aan gehoordmedewerkers van de IND voor aanpassingen in de communicatie.⁵¹ Praat in eenvoudige, korte en concrete zinnen. Blijf bij de kern van de boodschap.

Maak gebruik van visuele uitleg met filmpjes of plaatjes. Stel iemand op zijn gemak en geef de tijd en ruimte om te antwoorden. Houd de concentratieboog in de gaten. Wees zo concreet mogelijk, vermijd jargon, abstracties en beeldspraak. Vragen of iemand de vraag goed begrepen heeft is niet zinvol. Een betere methode om te controleren of wat er gezegd is duidelijk is, is de terugvraagmethode: vraag de ander om in eigen woorden te vertellen wat er net gezegd of gevraagd is.⁵² Deze methode is in veel situaties toepasbaar en geeft meteen de mogelijkheid tot aanvulling of uitleg.

Iemand met een LVB zou ook standaard toestemming moeten krijgen een begeleider mee te nemen naar het gehoor. Dat gebeurt soms nu al en leidt tot goede resultaten. De begeleider kan vragen verduidelijken of een mondelinge toelichting geven. Het werkt prettig voor de hoorambtenaar, de asielzoeker voelt zich meer op zijn/haar gemak en er is een vertrouwd gezicht voor hem of haar tijdens het gehoor en de pauzes. Een positieve ondersteunende omgeving werkt motiverend.

De advocaat kan helpen om te bepalen waar iemand moeite mee heeft bij het verklaren en het begrijpen van vragen. De focus zou kunnen liggen op concrete handelingen, feiten en activiteiten in plaats van het verklaren over gevoelens. Dit voorkomt dat iemand zich gedwongen voelt om te verklaren over iets wat buiten zijn beleavingswereld ligt. Is het hebben van een LVB niet aan de orde gekomen in de eerdere asielprocedure, dan zou de uitslag een novum kunnen zijn in een herhaalde asielaanvraag. De advocaat kan aanwijzen waar beperkingen iemand parten hebben gespeeld in de eerdere procedure. Het is belangrijk de antwoorden van mensen met een LVB te beoordelen op basis van hun kennis van het onderwerp en hun vermogen om de informatie te begrijpen. De IND dient rekening te houden met de LVB in de besluitvorming en haar verwachtingen aan te passen. Incoherent, inconsistent en incompleet verklaren kan het gevolg zijn van de LVB en is niet gebaseerd op onwil maar onvermogen.

5. Vergroting van kennis

Het is belangrijk dat de discussie over de rol van LVB-problematiek in de asielprocedure op gang komt. Vergroting van kennis, inzicht en het toepassen van vaardigheden is nodig. Wellicht kunnen de genoemde tips en adviezen hierbij helpen.

Het Lectoraat LVB in Leiden is enthousiast over het doen van verder onderzoek, naar bijvoorbeeld de effecten van vroegtijdige signalering, of naar de relatie trauma en LVB.⁵³

Idealiter ontwikkelen we naast een vroegsignaleringslijst een uitgewerkt plan voor de implementatie en borging van een geschikte aanpak voor de verschillende partijen. Zodat we passende ondersteuning kunnen bieden aan mensen met een LVB. Een LVB is niet te zien, maar wel te (h)erkennen. We kunnen leren hoe hiermee om te gaan. En dan begrijpen we elkaar wel. ◀

52 Zie <https://bit.ly/3L1j1jM>.
53 Zie: <https://bit.ly/3IWQMQB>.

47 Aansluiten bij een LVB...(hoe) doe jij dat? Kenniscentrum LVB, 2021.

48 Zie <https://inclusie.gebruikercentraal.nl/>

49 S. Verheijden, *Ik wil een pizza die met de brommer komt*, Buro Strakz, 2020.

50 Zie <https://www.buro-ervaringskracht.nl/>.

51 Zie ECLI:NL:RBDHA:2022:5638, JV 2022/196 m.nt. J. van der Sleen.